

DOI: 10.59560/18291155-2024.2-49

ՆԱԶԵԼԻ ՍՈՒՔԻԱՅԱՆ

*ՀՊՏՀ «Հասարակական գիտությունների»
ամբիոնի պրոֆեսոր,
իրավաբանական գիտությունների դոկտոր*

**ՖԻՆԱՆՍԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ՆՈՐՄԵՐԻ ԿԻՐԱՌՄԱՆ
ԵՎ ԻՐԱՑՄԱՆ ՓՈԽՀԱՐԱՔԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԵՎ
ԳՈՐԾԱԾՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅՈՒՆԸ**

Ամփոփագիր

Հոդվածը նվիրված է պետության ֆինանսական գործունեության ոլորտում ֆինանսական համակարգի առանձին օղակների իրավակարգավորումներին ուղղված ֆինանսական իրավունքի կիրառման և իրացման իրավանորմերի, դրանց տեսակների, գործածության արդյունավետության և իրավական առանձնահատկությունների բացահայտմանը:

Հայրենական իրավագիտության ոլորտում առաջին փորձն է գործող ֆինանսաիրավական օրենսդրության վերլուծությունների հիման վրա սահմանազատելու իրավական հարաբերությունների ներազդման ֆինանսաիրավական նորմերի կիրառման և իրացման գործնական արդյունավետությունը:

Ֆինանսական իրավունքի նորմերի կիրառման և իրացման գործընթացների վերլուծությունների հիման վրա օրենսդիր և գործադիր մարմինների կիրառման և իրացման իրավական ակտեր մշակելիս առաջարկվել է ֆինանսական իրավունքի կիրառման ակտերի մշակման օրինակելի մոդել, որը տնտեսական, սոցիալական, գաղափարական միասնական արժեքների համակցություն է, որոնց արտացոլման

համամասնությունը ֆինանսական իրավունքի կիրառման իրավական ակտերում կապահովի վերջիններիս բարձր արդյունավետությունը ֆինանսավարկային մարմինների գործունեության ոլորտում:

Հիմնաբառեր. իրավական նորմ, ֆինանսական իրավունքի կիրառման նորմ, իրացման նորմ, իրավական նորմի մոդել, սանկցիա, սանկցիայի արդյունավետություն, իրավունքի աղբյուր:

Իրավագիտության հիմնախնդիրները «Ժամանակի» փիլիսոփայության տիրույթում անվերջ են, որպես հասարակության գիտակցության ձև:

Իրավական նորմի հասկացության, տեսակների, իրավական ակտի և օրենսդրության, դրանց «կիրառման» և «իրացման» հիմնախնդիրների շուրջ ձևավորված հայեցակարգերը ժամանակին և այսօր էլ շարունակում են իրավագիտության ոլորտում մնալ անբացատրելի, որը հաճախակի տեղիք է տալիս տարակարծությունների:

Իրավունքի կամ իրավանորմի «կիրառման» և «իրացման» գործընթացների, դրանցիցյուրաքանչյուրի իրավական բովանդակության, ինչպես նաև գործնական կիրառման առանձնահատկությունների իրավագիտական բացահայտումներին ուղղված տարբեր իրավագետ հեղինակների դիրքորոշումները խիստ իրարամերժ են:

Հիմնախնդրի շուրջ տարակարծությունների դրսևորումները հայ իրավագիտության ոլորտում՝ կապված վերջիններիս իրավական բովանդակության հետ, երբեմն ճիշտ չեն ընկալվում կամ սխալ ընկալումների հետևանքով իրավունքի նորմի կիրառման հասկացությունը գրեթե նույնացվում կամ իրավական ակտերի դասակարգման հայեցակարգային դրույթների անտեսման պատճառով շատ հեղինակների մոլորության մեջ է գցում, այդ պատճառով վերջիններիս գիտական բացահայտումներում հակասություններ են նկատվում «նորմի կիրառում» և «իրացում» հասկացությունները բացահայտելիս:

Խոսքը հիմնականում վերաբերում է ռուսերենից կատարված “применение права”, “осуществление права”, “реализация права”, “использование права” հասկացությունների թարգմանություններին:

Իրավունքի կամ նորմի կիրառման և իրացման հասկացության, կառուցվածքի, ինչպես նաև գործածության փուլերի հարցում միասնական ըմբռնումներ չկան նաև ռուս իրավագետների աշխատություններում, չնայած հիմնախնդրի շուրջ ձևավորված տեսակետներն ունեն տասնամյակների պատմություն¹:

Հիմնախնդրի բացահայտումների շուրջ տարբեր դիրքորոշումների միակ ընդհանրությունն այն է, որ բոլոր հեղինակներն էլ «նորմի կիրառումը» համարում են վերջինիս նորմատիվային բնույթի առանձնահատկությունները, որի համակարգում նորմի կիրառմամբ սահմանվում, փոփոխվում կամ դադարեցվում են իրավահարաբերությունները:

Հետևաբար, գործնականում իրավունքի նորմի կիրառմամբ է սկսվում իրավունքի իրացումը, որը կյանքի է կոչվում կիրառման ակտի հասցեագրումների կոնկրետ դրսևորված հանգամանքի կապակցությամբ «իրացման ակտի» ընդունմամբ, որը կարող է արտահայտվել որոշման, վճռի, դատավճռի և այլ ակտերի միջոցով: Մեր դատողությունների պարզեցման նպատակով ընդգծենք, օրինակ, քրեական, քաղաքացիական, վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգրքերը կամ համանուն դատավարական օրենսգրքերն ըստ էության «կիրառման» ակտեր են, որոնք ըստ իրավական կարգավորման օբյեկտների տարաբնույթ իրավական հարաբերություններ են սահմանում, փոփոխում կամ դադարեցնում, որոնց հիման վրա իրավապահ մարմիններն ըստ խախտման բնույթի ընդունում են իրացման ակտեր:

Դատարանները քրեական գործերով դատավճիռներ, քաղաքացիական գործերով վճիռներ կամ որոշումներ են կայացնում, կամ քրեական գործերի նախաքննության ընթացքում քննիչը, ղեկավարվելով քրեական դատավարության օրենսգրքի պահանջներով, «մեղադրանք է

¹ Տե՛ս մանրամասն **Имре Сабо**. Основы теории права - М.: "Прогрес", 1974, էջ 122-125: Теория государства и права. - Л.: Изд-во ЛГУ, 1982, էջ 298-304: Теория государства и права. - М.: "Юридическая литература", 1983, էջ 306-309: **Малько А.В., Нырков В.В., Шундигов К.В.** Теория государства и права - М.: "Кнорус", 2009, էջ 121-126: **Марченко М.Н.** Теория государства и права (учебное пособие). - М.: "Проспект", էջ 150-157:

առաջադրում» կասկածյալին, որոշում է կայացնում խափանման միջոցի ընտրության մասին:

Ֆինանսաիրավական նորմերի «կիրառման» և «իրացման» հիմնախնդիրների իրավագիտական մեկնաբանություններն ունեն տեսական, ավելին՝ գործնական կիրառման կենսական արժեք, որով պայմանավորված է սահմանադրությամբ ամրագրված օրինականության և իրավաբանական արդարացի պատասխանատվության սահմանումը, ինչպես և իրավաբանորեն հիմնավորված որոշումներ ընդունելու կարողությունը, որը կանխորոշում է հասարակության յուրաքանչյուր անդամի օրենքի և իրականության նկատմամբ դրսևորող հարգանքը, որով ապահովում է իրավապահ մարմինների հեղինակության անսասանությունը անհատի և քաղաքացու արժեքների գնահատման համակարգում:

Իրավապահ մարմիններում ներգրավված իրավաբանների ճնշող մեծամասնությունը հասարակական կեցության տարբեր ոլորտներում դրսևորվող իրավախախտների ընդհուպ ոչ իրավաչափ գործողությունները կամ անգործությունը որակելիս առաջնորդվում է կոնկրետ ոլորտի հասարակական հարաբերության խախտման բնույթի արտաքին նկարագրական դրսևորումներով և հանպատրաստից քրեական, վարչական, նյութական իրավախախտների վարույթը սկսում է համապատասխան օրենսդրությամբ սահմանված իրացման իրավանորմի բովանդակության բաղադրիչների պահանջների անհապաղ իրականացմամբ՝ անտեղյակության պատճառով շրջանցելով այն կիրառման ենթակա նորմատիվային բնույթի իրավական ակտը, որի սկզբունքային դրույթներով է մշակված կոնկրետ իրավախախտման փաստի որակման նպատակով իրացվող այս կամ այն իրավունքի ճյուղի համապատասխան իրավանորմը: Խոսքը վերաբերում է կիրառման ակտի պահանջների իրացմանն ուղղված ակտին, վերջինիս իրավական առանձնահատկություններին:

Իրավունքի համակարգի տարբեր ճյուղերի իրավակարգավորումների մեծածավալ աշխարհագրությունը շրջանցելով՝ իրավագիտական բացահայտումներով փորձենք լուսաբանել ֆինանսաիրավական

«կիրառման» և «իրացման» իրավանորմերի գործնական կիրառման արդյունավետության հիմնախնդիրները ՀՀ ֆինանսական համակարգի տարբեր ոլորտներում, որոնցից յուրաքանչյուրը հասարակության ֆինանսատնտեսական կեցության միասնական համակարգ է, որն արտացոլում է հանրային դրամական միջոցների հավաքման, բաշխման և օգտագործման գործընթացները:

Պետական ապարատում ներգրավված իրավապահ գործունեություն իրականացնող իրավաբանների հիշողության թարմացման նպատակով գիտական վերլուծությունները նպատակ ունեն ժամանակակից իրավագիտության նվաճումների հիման վրա ընդգծել, որ իրավական նորմի կիրառումն ըստ էության նորմում ամրագրված կարգադրագրերն են՝ ուղղված բազմաբնույթ իրավահարաբերությունների մասնակիցների վարքագծի կարգավորումներին, որոնք պայմանավորված են իրավական նորմի բովանդակությամբ և ուղղված են իրավունքի նորմերի պահպանմանը, կատարմանը, օգտագործմանը և նորմի իրացմանը¹:

Գործնականում հասարակական հարաբերությունների իրավական կարգավորման արդյունավետությունը մեծամասամբ պայմանավորված է ակնարկվող այնպիսի իրավական կատեգորիաների բովանդակության և առանձնահատկությունների ճիշտ ընկալումներով, ինչպիսիք են «իրավունքի», «իրավական նորմի» կիրառումը, ինչպես նաև վերջիններիս հասցեագրումների պարտադիր պահանջների կիրառման նպատակով ընդունված «իրացման ակտերը», առանց որի թե՛ իրավունքը և թե՛ համապատասխան իրավունքի ճյուղի օրենսդրությամբ համախմբված իրավանորմերը երբեք կյանքի չեն կոչվի, կկորցնեն գործնական կիրառության արժեքը, կզրոյացվի վերջիններիս ծառայողական նշանակությունը՝ որպես իրավունքի աղբյուրի, որի նպատակը իրավահարաբերությունների ծագման, փոփոխման կամ դադարման իրավակարգավորումն է:

Պատահական չէ, որ հասարակական հարաբերությունների իրավակարգավորումների դերի, արդյունավետության բարձրացման

¹ Տես մանրամասն **Коморов С.А.** Общая теория государства и права. - М., 1997, էջ 300-303:

նպատակով հիմնախնդրի իրավագիտական բացահայտումներում իրավապահ մարմիններին ուղղորդում է ամենօրյա գործունեության մանրազնին իրավական քայլը սկսել իրավունքի և իրավական նորմի կիրառման հայեցակարգային դրույթների պահանջների խորը գիտակցմամբ՝ ուշադրությունը կենտրոնացնելով կոնկրետ դրսևորված իրավախախտների նկատմամբ կիրառվող ինչպես իրավունքի ճյուղի, ճյուղի օրենսդրությամբ ամրագրված իրավական նորմի, այնպես էլ նորմի կիրառումն ապահովող «իրացման» ակտի վրա:

Հիմնախնդրի գործնական կիրառման անհրաժեշտությունը պահանջում է իրավագիտական բավարար տեսական գիտելիքներ, որոնք կնպաստեն ճիշտ հասկանալ, յուրացնել, առաջին հերթին, իրավունքի, իրավական նորմի ճիշտ կիրառման անհրաժեշտությունը, որով պայմանավորված են իրավախախտման կապակցությամբ կիրառվող արդարացի իրավաբանական պատասխանատվության սկզբունքի պահանջները:

Իրավական նորմի կիրառման և իրացման հիմնախնդիրները իրավագիտության մեջ այսօր էլ նույն սրությամբ պահպանում են իրենց արդիականությունը:

Իրավունքի գիտական քննարկումներում տեղ գտած տարակարծությունների ընդհանրացման հիման վրա ընդգծենք, որ իրավունքի կամ իրավական նորմի կիրառումը պետք է դիտարկել որպես պետական մարմինների իշխանական գործունեություն, որն ուղղված է կոնկրետ դրսևորված իրավախախտման նկատմամբ իրավական նորմերի իրացմամբ¹:

Իրավունքի, ինչպես նաև իրավական նորմի կիրառումն ունի որոշակի իրավական հատկանիշներ, որով ընդգծված սահմանազատվում է սոցիալական մյուս նորմերից: Որպես յուրահատկություն նկատենք, որ իրավակիրառ գործունեությունը պետական մարմինների և պաշտոնատար անձանց մենաշնորհն է, քանի որ իրավական նորմի կիրառումը կյանքի է կոչվում պետության անունից, հետևաբար ունի պետական իշխանության բնույթ:

¹ Տե՛ս մանրամասն Теория государства и права в вопросах и ответах / Под. ред. Марченко М.Н. - М.: “Проспект”, 2015, էջ 150-157: **Малько А.В., Нырко В.В., Шумдик К.В.** Теория государства и права. - М.: “Кнорус”, 2009, էջ 122-126:

Իրավապահ մարմինների կողմից իրավական նորմի կիրառումը որպես կանոն իրացվում է վարույթային որոշակի փուլերով, որը սահմանված է գործընթացային իրավունքի ճյուղերով (քրեական, վարչական, քաղաքացիական դատավարությամբ):

Շարադրանքը վկայում է, որ իրավունքի, ապա իրավական նորմի կիրառման աղբյուրը համապատասխան ոլորտի իրավական կարգավորումը սահմանող իրավական ակտն է, որի ընտրությունը, գործնական կիրառումը յուրաքանչյուր իրավախախտման դեպքում պայմանավորված է կոնկրետ դրսևորված իրավախախտման բնույթով (իրավախախտման օբյեկտով):

Հետևաբար, իրավագիտության մեջ իրավական նորմի գործնական կիրառումը, իրավաբանական հիմնավորված պատասխանատվության կիրառման նպատակներով, իրավաչափ մարմիններից, նրանց պաշտոնատար անձանցից պահանջում է հետագա բողոքարկումներից զերծ մնալու համար ձեռնարկել օրենքով սահմանված անհրաժեշտ իրավական պարտադիր գործողություններ, որոնք իրավագետները համարում են իրավական նորմի կիրառման փուլեր: Որպես կանոն մինչև իրավական նորմը կիրառելը լիազոր իրավապահ մարմինը կամ նրա ղեկավարը պարտավոր է կատարել:

ա) կոնկրետ դրսևորված իրավախախտման գործի փաստական հանգամանքների հետազոտություն և վերլուծություն,

բ) փաստացի վերլուծված հանգամանքներին համահունչ կիրառման ենթակա իրավունքի նորմի ընտրություն,

գ) լիազորված պետական մարմնի կամ նրա պաշտոնատար անձի կողմից որոշման ընդունում:

Իրավունքի նորմի կիրառման իրավական փաստերի հիմքերի ավելի ընդարձակ վերլուծությունների ենք հանդիպում իրավագետներ Ս.Ա. Կամարովի, Ա.Բ. Վենգերովի, Ի.Յ. Դյուրյագինի աշխատություններում, որոնք, ըստ էության, իրավունքի նորմի կիրառման օրինականության և օբյեկտիվության մասին են վկայում:

¹ Տե՛ս մանրամասն **Дюрягин И.Я.** Правоприменительное отношение как форма управленческого отношения - М.: "Проспект", 2021, էջ 95: **Венгеров А.Б.** Теория государства и права. - М., 1999, էջ 431:

Այլ խոսքով իրավունքի նորմի կիրառման գործընթացի արդյունավետությունը վկայում է, որ վերջինիս ներկայացվում են այնպիսի պահանջներ, ինչպիսիք են հիմնավորվածությունը, նպատակայնությունը, արդարությունը, օբյեկտիվությունը, որոնք իրենց ելակետային դրույթներով իրավագիտության ոլորտում շատ հեղինակների կողմից քննարկվում են որպես իրավունքի կիրառման սկզբունքներ¹:

Չանդրադառնալով հիշատակված պահանջների իրավագիտական բացահայտումներին՝ միայն ընդգծենք, որ վերջիններիս նպատակը նորմի իրավակիրառման օրինականության ապահովումն է, որը իրավունքի և իրավակարգի անկյունաքարերից մեկն է:

Հասարակական կեցության ցանկացած ոլորտի իրավակարգավորումների իրավական հիմքը իրավակիրառ գործունեությունը կյանքի կոչող իրավունքի նորմի «իրացման - կիրառման» ակտն է, որը, ըստ էության, բազմաբնույթ հասարակական հարաբերությունների վերջնական ամփոփման եզրափակումն է, որն արտացոլում է պետական մարմինների իշխանական գնահատականը անհատի և հասարակության համար վտանգ ներկայացնող երևույթի չեզոքացման և վերացման համար: Այս ակտը, սահմանելով իրավակիրառ նորմը, կոնկրետ դրսևորված փաստական հանգամանքները, ընդգծում է իրավակիրառման անհրաժեշտությունը, նպատակահարմարությունը, ինչպես նաև հիմնավորվածությունը: Իրավակիրառմանն ուղղված որոշումը վկայում է իրավունքի նորմի կիրառման պաշտոնական նշանակության իշխանական բնույթը:

Իրավաբանական գրականության մեջ բազմաթիվ փորձեր են կատարվել սահմանելու իրավունքի նորմի «իրացման» ակտի հասկացության, առանձնահատկությունների, բնույթի, տեսակների, ինչպես նաև իրավական հետևանքների և դրանց վերջնարդյունքի ապահովման իրավական ձևերի և եղանակների կարգը:

Իրավակիրառ նորմի «իրացման» ակտի իրավական բնույթի բացահայտումներին ուղղված իրավագետների տարաբնույթ կարծիքների

¹ Տես մանրամասն **Марченко М.Н.** Теория государства и права. Նշվ. աշխ., էջ 154-155:

ընդհանրացման հիման վրա կարելի է պնդել, որ իրավակիրառ նորմի իրացման ակտը պետական մարմնի օրենքով վերապահված իրավասության շրջանակներում ընդունված պետական փաստաթուղթ է, որը կատարվում է անհատական կոնկրետ իրավաբանական նշանակության հանգամանքները լուծելու գործընթացում և որպես անհատական կատեգորիկ վարքագիծ՝ ուղղված է իրավահարաբերության սուբյեկտների սուբյեկտիվ իրավունքների և պարտականությունների շրջանակների որոշմանը:

Իրավական նորմի կիրառման կյանքի կոչող իրացման ակտերը նույնպես ունեն որոշակի իրավական առանձնահատկություններ, որով սահմանազատվում են իրավական ակտերի համակարգում:

Նկատենք, որ իրացման ակտերն ունեն իշխանական բնույթ: Այսինքն այդ ակտերում արձանագրված հասցեագրումներն ունեն կատեգորիկ բնույթ և պարտադիր կատարման նշանակություն բոլոր նրանց համար, որոնց վերաբերում են: Իրացման ակտի հասցեագրումներն իրենց կիրառման ընթացքում, որպես կանոն, ապահովվում են պետական հարկադրանքի ուժով:

Իրացման ակտն իր բնույթով անհատական է, ունի կոնկրետ հասցեատեր: Ակտը, ըստ անձանց ներգործության շրջանակի տարածվում է միայն այն անձանց վրա, ովքեր գտնվում են ակտի ներգործության տիրույթում:

Իրավունքի նորմի կիրառմանն ուղղված իրացման ակտերի տեսակները, դրանց գործնական կիրառումը պարզեցնելու նպատակով ընդգծենք, որ այս ակտերն ունեն ընդունման եղանակ, որոշակի ձև, որոնց իմացությունն անհրաժեշտություն է: Իրացման ակտերը ըստ ընդունման կարգի ունեն կոլեգիալ և միանձնյա ընդունված ակտի բնույթ: Ինչ վերաբերում է իրացման ակտի ձևին, ապա վերջիններս կարելի է դասակարգել **իրավական փաստաթղթերի**, օրինակ դատավճիռ, վճիռ, որոշում, հրաման, ինչպես նաև գործողությունների, որոնք հիմնականում դրսևորվում են բանավոր եղանակով, օրինակ՝ խոսք, նախազգուշացում, զգուշացում, բանավոր կարգադրություն և այլն:

Իրավունքի նորմի կիրառման և իրացման ակտերը, վերջիններիս գործնական կիրառման արդյունավետության հիմնախնդիրների իրավագիտական բացահայտումները հուշում են, որ իրավական այս ինստիտուտների գործունեությունն ըստ հասարակական կեցության գործունեության ոլորտների միանշանակ չէ, տարբեր է սրանց գործնական կիրառման արդյունավետությունը:

Խոսքը հատկապես վերաբերում է պետության ֆինանսատնտեսական գործունեության ոլորտները կարգավորող իրավունքի ճյուղերի և օրենսդրության, համապատասխան իրավական ակտերի կիրառման և կիրառումն ապահովող իրացման իրավական ակտերի արդյունավետությանը, որոնք մեծապես կարիք ունեն թարմացման, վերամշակման և նոր իրավական ակտերով համալրման:

Պետության ֆինանսական բյուջետային, հարկային, մաքսային, ինչպես նաև բանկային գործի կազմակերպման գործընթացները կարգավորող իրավական ակտերի մշակման, դրանց իրավական բովանդակության, կարգավորման առարկայի, հանրության ընկալման, իրավական արժևորման խնդիրները պայմանավորված են օրենսդիր մարմնի օրենսդրական նախաձեռնությունների, կարգավորման պահանջ ներկայացնող հասարակական կեցության ոլորտների ընտրության առաջնայնության, օրենքի լեզվի և բովանդակության, օրենքի մշակման առանձնահատկությունների և մասնագիտական կարողությունների հաշվառմամբ, որոնք շատ հաճախ «Ֆինանսական համակարգի առանձին ոլորտների հասարակական հարաբերությունների անիմաստ, աղճատված կարգավորումների սահմանման պատճառով տեղիք են տալիս գործնականում կիրառվող և ոլորտը կարգավորող կիրառման ակտերի և դրանց իրացմանն ուղղված իրավական ակտերի անարդյունավետ կիրառմանը, իսկ առանձին դեպքերում աչքի են ընկնում իրավական ակտերում ծվարած, ավելորդ, երևույթի կարգավորումից հեռու անարժեք իրավանորմերով:

Պետական մարմինների գործող իրավաստեղծ պրակտիկան կատարելագործելու, անորակ և իրավական բովանդակությունից զուրկ իրավական ակտերի մշակման և ընդունման գործունեությունը

կատարելագործելու նպատակով հողվածում առաջին անգամ փորձ է կատարվում ներկայացնել ՀՀ ֆինանսական համակարգի իրավական կարգավորումներին ուղղված իրավական ակտերի արդյունավետության բարձրացման օրինակելի մոդել, որի կիրառումը կընդլայնի ֆինանսատնտեսական հարաբերությունների կարգավորման շրջանակները, կպարզեցնի իրավահարաբերությունների սուբյեկտների կարգավիճակը, նրանց իրավասության շրջանակները, մասնագիտական որակների իմաստով կսահմանափակվեն կիրառման իրավունքի նորմերի խոցելիության հնարավորությունները, կբարձրանա ֆինանսական գործունեության ոլորտի իրավակիրառ ակտերի պահանջների իրացմանն ուղղված իրավական նորմերի արդյունավետությունը: Խոսքը վերաբերում է պետության ֆինանսական գործունեության առանձին ոլորտների կարգավորումն ապահովող այնպիսի իրավական ակտերի ծառայողական նշանակությանը, ինչպիսիք են բյուջեի ոլորտում ՀՀ «Բյուջետային համակարգի մասին», ՀՀ «Կենտրոնական բանկի մասին», ՀՀ «Բանկերի և բանկային գործունեության մասին», ՀՀ «Մաքսային կարգավորման մասին» օրենքները, ինչպես նաև ՀՀ «Հարկային օրենսգիրքը»: Կարծում ենք նաև ՀՀ «Բյուջետային» կամ «Ֆինանսական» օրենսգրքի օրենսդրական նախաձեռնությունների ուղղությամբ ՀՀ օրենսդիր մարմնի գործունեության ակտիվացման ժամանակն է:

Ժամանակակից աշխարհի արտադրատնտեսական հարաբերությունները օրըստօրե ձեռք են բերում զարգացման նոր ուղղություններ, ծնունդ են առնում հասարակական-տնտեսական, պետական նոր հարաբերություններ, որոնք իրավական կարգավորման նոր, մինչ այս անհայտ պայմաններ են առաջադրում իրավունքի ճյուղերին:

Ներկա շուկայական տնտեսության զարգացման պայմաններում տնտեսական քաղաքականության մշակումը, դրա զարգացման հեռանկարները և դրանց իրավական կարգավորման անհրաժեշտությունը լուրջ դժվարություններ են ներկայացնում ՀՀ իշխանություններին հատկապես ֆինանսական գործունեության ոլորտում:

Պետության առջև ծառայած այս խնդիրների լուծման մի մասը բաժին է ընկնում իրավագիտությանը, հատկապես իրավագիտական

այն ուսմունքներին, որոնց գիտական մշակվածության աստիճանը հնարավորություն է ընձեռնում օրենսդիր և գործադիր մարմիններին բավարար հիմնավորումներով, օգտագործելով իրավական մեխանիզմները, ճիշտ լուծումներ տալ, ինչպես ներ, այնպես էլ արտաքին տնտեսական հարաբերություններում ծագած ֆինանսատնտեսական հիմնախնդիրներին:

Այսօր, իրավաբանական գիտությունների հետազոտությունների արդյունքների հիման վրա բարձրացել է իրավունքի դերը հասարակական հարաբերությունների կարգավորման և այդ հարաբերությունների մասնակիցների իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության ոլորտում:

Հասարակական հարաբերությունների կարգավորման և պաշտպանության ոլորտում իրավագիտության ծառայական նշանակության ամենամեծ նվաճումներից մեկը հասարակական հարաբերությունների վրա իրավակիրառ նորմերի ներազդման արդյունավետության բարձրացմանն ուղղված գիտական հետազոտություններն են, որոնք ցավոք իրավունքի տարբեր ճյուղերի կողմից հավասարապես մշակված չեն:

Ուսումնասիրությունները վկայում են, որ եթե իրավունքի մի շարք ճյուղերում, ինչպիսիք են քրեական, վարչական, աշխատանքային իրավունքի ճյուղի իրավական նորմերը, որոնք հասարակական հարաբերությունների վրա ներգործության աստիճանի արդյունավետության բարձրացման ուղղությամբ տեսանելի հաջողություններ են արձանագրել, ապա նույնը չի կարելի ասել ֆինանսական իրավունքի և նրա ենթաճյուղերի (հարկային, բյուջետային, մաքսային) մասին:

Ֆինանսական իրավունքի տեսության ոլորտում ընդհանրապես, առավել ևս հայրենական գիտության ոլորտում, որտեղ բացի ուսումնական ձեռնարկներից, գիտական հետազոտությունների իմաստով ֆինանսական իրավունքի տեսությանը վերաբերող որևէ ուսումնասիրություն չի կատարվել, խոսք չի կարող գնալ ֆինանսահրավական կիրառման նորմերի սանկցիաների արդյունավետության և դրանց կատարելագործման ուղիների մասին:

Ֆինանսական սանկցիաների կիրառման արդյունավետության և դրանց կատարելագործմանն ուղղված գիտական այս հետազոտությունը նպատակ ունի ՀՀ ֆինանսական համակարգի իրավական կարգավորմանն ուղղված իրավակիրառ առանձին իրավական ակտերում տեղ գտած ֆինանսական սանկցիաների յուրաքանչյուր տեսակի առանձին կիրառման արդյունավետության ուսումնասիրության հիման վրա բացահայտել մեր կարծիքով երկու այնպիսի փոխկապված իրավական կատեգորիաների գործնական կիրառման նշանակությունը ինչպիսիք են՝

ա) ֆինանսական սանկցիայի նպատակը և բ) ֆինանսակիրառ իրավական ակտերի սանկցիայի արդյունավետությունը:

Իրավական այս կատեգորիաներին իմաստ և բովանդակություն հաղորդող առանձին բաղադրամասերի տեսական վերլուծությունները և բացահայտումները հնարավորություն կընձեռեն վերջիններիս պրակտիկ կիրառման արդյունքների հիման վրա հասնել ֆինանսակիրառ իրավանորմի սանկցիաների արդյունավետության աստիճանի բացահայտումներին և հնարավորություն կընձեռեն նկատված թերությունների շտկման ճանապարհով կատարելագործել ֆինանսական սանկցիաների նպատակաուղղվածությունը՝ այն ուղղորդելով ԱԺ իրավաստեղծ գործունեությամբ ֆինանսական օրենսդրության կատարելագործմանը:

Իրավագիտության ոլորտում ֆինանսահրավական կիրառման նորմի, սանկցիաների ուսումնասիրություններին ուղղված գիտահետազոտական վերլուծություններ չկա: Կարծում ենք, որ ֆինանսահրավական կիրառման նորմի սանկցիայի արդյունավետությունը որոշվում է նորմում ամրագրված նպատակների կենսագործման աստիճանով:

Այսպիսի մոտեցմամբ այսօր ծնունդ են առնում գիտահետազոտական կարիք հետապնդող այնպիսի հիմնահարցերի, որոնք ուղղված են «իրավունքի ճյուղի», «իրավակիրառ նորմի», ինչպես նաև դրանց սանկցիաների արդյունավետության ուսումնասիրություններին:

Նկատենք, որ հիշատակված իրավական կատեգորիաները չեն նույնանում, քանի որ ակնհայտ են դրանցից յուրաքանչյուրի

նպատակների տարբերությունները, որոնք պայմանավորված են վերջիններիս որակական և քանակական յուրահատկություններով:

Հետևաբար, այս կատեգորիաների արդյունավետության որոշումը հնարավոր է միայն վերջիններիս անմիջական և մասնավոր նպատակների պարզման ճանապարհով:

Ակնհայտ է, որ ֆինանսակիրառ սանկցիաների թե՛ անմիջական, և թե՛ մասնավոր նպատակներն ուղղված են պետության ֆինանսական համակարգի իրավախախտումների և դրանց վսասակար հետևանքների վերացմանը, իրավախախտների դաստիարակությանը, ինչպես նաև ֆինանսական իրավախախտումների կանխմանը:

Ֆինանսակիրառ նորմերի սանկցիաների գործնական կիրառման արդյունավետության բարձրացման ուղիները, ինչպես հիշատակել ենք, տարբեր են, տարբեր է նաև դրանց գործոնների ներագդեցության աստիճանը: **Այս հարցադրմամբ առաջարկում ենք ֆինանսակիրառ նորմերի սանկցիաների նպատակը մարմնավորող գործոնները, որոնցից կախված է սանկցիայի կիրառման արդյունավետությունը, ուսումնասիրել չորս** անբաժան բաղադրիչների համակցությամբ: Այդ գործոններն ունեն 1) իրավավերականգնողական, 2) դաստիարակչական, 3) մասնավոր և 4) ընդհանուր նախազգուշական ուղղվածություն, որոնց ուսումնասիրություններն անկասկած հնարավորություն կընձեռեն բացահայտել և նկատելի դարձնել ֆինանսական սանկցիաների գործնական կիրառման արդյունավետությունը և կնպաստեն վերջինների հասարակական և պետության պահանջներին համահունչ կատարելագործմանը:

Հայաստանի Հանրապետությունում ֆինանսական գործունեության իրավական կարգավորմանն ուղղված օրենսդրության ուսումնասիրությունները վկայում են, որ ոչ բոլոր իրավական ակտերն են ծառայում իրենց նպատակների իրականացմանը և կիրառման ընթացքում ապահովում են վերը հիշատակված չորս պահանջների միաժամանակյա բավարարումը: Սրանց համակարգում աչքի են ընկնում առանձին, հատուկենտ իրավական ակտեր, այն էլ միայն հարկային իրավունքի ոլորտում, որոնք ունեն խիստ նպատակային բնույթ և լիարժեք

ամբողջացնում են ֆինանսակիրառ իրավական նորմերի սանկցիայի նպատակները:

Հետևաբար, ֆինանսահրավական կիրառման նորմի սանկցիաների արդյունավետության որոշման չափորոշիչ պետք է ընտրել դրանց կիրառման արդյունավետության փոխհարաբերակցությունը վերջիններիս նպատակների հետ: Կարծում ենք՝ այս չափանիշներով առաջնորդվելու դեպքում ՀՀ ԱԺ կհաջողվի ֆինանսական գործունեության կարգավորմանն ուղղված իրավական ակտերի կառուցվածքում պարտադիր ամրագրել այն բոլոր պայմանները, որոնցից ուղղակիորեն կախված է համապատասխան իրավական ակտի հետագա կիրառման արդյունավետությունը: Գործնական շփումները՝ հատկապես ՀՀ պետական բյուջեից, համայնքների բյուջեներից կատարված նպատակային ծախսերի վերաբերյալ, բերում են այն համոզման, որ ընթացիկ տարվա թե՛ պետական, և թե՛ համայնքային բյուջեների մասին օրենքում և որոշումներում, դրանց առանձին բաժիններում, հատկապես ծախսերն ամփոփող հատվածներում ծախսերի իրացմանն ուղղված ֆինանսահրավական նորմերի պայմանների շրջանցումները հասցնում են բյուջետային անօրինական ծախսերի, որոնք միլիարդների վասաներ են հասցնում հանրապետությանը:

Պատահական չէ, որ այսօր իրավաբանների ուշադրությունը սևեռվել է հատկապես ֆինանսական իրավունքի նորմերի կիրառման **իրավական ակտերում արդյունավետության պայմաններն արտացոլող իրավական կատեգորիաների ուսումնասիրության վրա:**

Ավանդաբար իրավունքի նորմից, առավել ևս ինչպես նորմ կիրառման, այնպես էլ իրացման իրավական սանկցիայի արդյունավետությունն ապահովող կատեգորիաներից հիմք էին ընդունվում հասարակության սոցիալ-տնտեսական, քաղաքական զարգացման պայմանները, բարոյականությունը և իրավագիտակցությունը, իրավաստեղծ գործունեության ընթացքում կառավարման կազմակերպման ընդհանուր սկզբունքների պահպանումը կամ օրինականության ռեժիմին ուղղված պայմանները:

Այսպիսի ընդհանուր նշանակության պայմանների շարադրմամբ ֆինանսական իրավունքի կիրառման **նորմերը, բնական է, չեն**

բարձրացնում և չեն էլ կարող բարձրացնել հիշյալ իրավունքի ճյուղի իրավական նորմերի սանկցիաների արդյունավետությունը, քանի որ իրավունքի ցանկացած ճյուղ ունի ներհատուկ կարգավորման ոլորտ, որտեղ ձևավորվող և իրավական կարգավորում պահանջող հասարակական հարաբերություններն ունեն մի շարք այնպիսի յուրահատկություններ, որոնք ոչնչով չեն համընկնում կամ չեն նմանվում մյուս իրավական հարաբերություններին: Խոսքը կոնկրետ վերաբերում է պետության ֆինանսական գործունեության ոլորտում ծագող այն բոլոր հասարակական հարաբերություններին, որոնք խիստ բազմազան են և այս ճյուղի համակարգում սահմանազատվում են միայն իրավական կարգավորման ենթակա օբյեկտներով (պետական և համայնքային բյուջեներ, հարկային իրավունքում եկամուտ, շահույթ, գույք, հող, վարկ, արժեթուղթ, արժույթային օրենսդրության մեջ արժույթ, արտարժույթ, արժույթի կուրս և այլն):

Կարծում ենք՝ գործնականում ֆինանսական համակարգի տարբեր օղակներում ձևավորվող բազմաբնույթ իրավական հարաբերությունների արդյունավետ պաշտպանությանն ուղղված ամենատարբեր մտայնությունների վերլուծությունների հիման վրա անհրաժեշտություն է առաջանում առանձնացնել և հատուկ իրավագիտական կոնկրետ վերլուծությունների ենթարկել հիշատակված այն բոլոր պայմանները, որոնք կարող են նպաստել ֆինանսական սանկցիաների արդյունավետության բարձրացմանը: Մեր կողմից նկատված պայմանները կարելի է դասակարգել երկու ուղղությունների.

ա) ՀՀ-ում գործող ֆինանսական օրենսդրության արդյունավետությանը նպաստող պայմաններ և

բ) կոնկրետ ֆինանսական խախտումների դեպքերով կիրառվող սանկցիաների արդյունավետությանը նպաստող պայմաններ:

Պարզաբանման նպատակով ընդգծենք, որ առաջին խմբի պայմաններն երկուսն են՝

1. ֆինանսական սանկցիաների կիրառումը կարգավորող համակարգված և կայուն օրենսդրության առկայությունը,
2. ֆինանսաիրավական հարաբերությունների սուբյեկտների տեղեկացվածությունը իրենց ֆինանսական պարտավորությունները

չկատարելու դեպքում օրենքով սահմանված ֆինանսական սանկցիաների (պատասխանատվության) կիրառման մասին:

Ֆինանսական սանկցիաների արդյունավետության վրա ազդող երկրորդ ուղղության գործոնները (պայմանները) բազմազան են, որոնց կիրառման արդյունավետությունը մշտապես կարող է կապվել տնտեսական, հասարակական-քաղաքական իրադրության հետ, և իրադրության փոփոխությունների հետ ֆինանսական սանկցիաների արդյունավետության աստիճանը կարող է փոփոխության ենթարկվել:

Բոլոր դեպքերում ֆինանսաիրավական նորմի կիրառման սանկցիաների արդյունավետության բարձրացում կարելի է ակնկալել, եթե մեր կողմից առանձնացված երկրորդ ուղղության բոլոր գործոնները (պայմանները) կիրառվեն համալիր ձևով: Էական նշանակության այսպիսի պայմաններ կարող են հանդիսանալ.

1. արձանագրված ֆինանսական կոնկրետ խախտումների գծով անհապաղ ֆինանսական վարույթի նախաձեռնումը,

2. ֆինանսական իրավախախտման կապակցությամբ ընդունված իրավավերականգնողական որոշման ընդունման և կատարման օպերատիվությունը,

3. ֆինանսական իրավախախտման կապակցությամբ ընդունված որոշման կատարման հնարավորությունը,

4. օրենքով և այլ իրավական ակտերով սահմանված կարգով վարչական, դատական, ֆինանսական սանկցիայի պահանջների կատարումը,

5. գործնականում միատեսակ ֆինանսական խախտումների համար կիրառվող սանկցիաների կայունությունը,

6. ֆինանսական միջոցների գանձման արդարացի և օրինական լինելը,

7. ֆինանսական սանկցիաների զուգակցումը իրավական ներգործության այլ միջոցների հետ,

8. իրավակիրառ մարմինների հեղինակությունը,

9. ֆինանսական իրավախախտման գործերով սկսված վարույթի դաստիարակչական դերը և այլն:

Ֆինանսակիրառ ակտերով սանկցիաների կիրառման արդյունավետության ապահովմանը նպաստող այս պայմանները վերջնական չեն: Սրանք պայմանավորված են ֆինանսական խախտումների փաստի հանգամանքներով, իրավախախտման կազմով, որոնք որպես միասնական չափանիշներ չեն կարող հիմք հանդիսանալ կոնկրետ դեպքերում ֆինանսական սանկցիաների կիրառման արդյունավետության գնահատման հարցում¹:

Օգտագործված գրականություն ցանկ

1. **Коморов С.А.** Общая теория государства и права. - М., 1997.
2. Теория государства и права в вопросах и ответах / Под ред. М.Н. Марченко. - М., “Проспект”, 2015.
3. **Малько А.В., Ныркoв В.В., Шундикoв К.В.** Теория государства и права. - М.: “Кнорус”, 2009.
4. **Дюрягин И.Я.** Правоприменительное отношение как форма управленческого отношения. - М.: “Проспект”, 2021.
5. **Венгерoв А.Б.** Теория государства и права. - М., 1999.
6. **Сукиасян Н.Г.** Правовые проблемы финансовой ответственности в Республике Армения. - Ер., 2017.

¹ Տե՛ս մանրամասն **Сукиасян Н.Г.** Правовые проблемы финансовой ответственности в Республике Армения. - Ер., 2017, էջ 205-206:

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ПРИМЕНЕНИЯ И РЕАЛИЗАЦИИ ФИНАНСОВО-ПРАВОВЫХ НОРМ И ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИХ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ

Аннотация

Статья посвящена актам применения и реализации норм финансового права, направленных на правовое регулирование отдельных звеньев в общей финансовой системе государства, установлению их видов, эффективности использования и раскрытию правовых особенностей.

В сфере отечественного правопедения это первая попытка на основании анализа действующего финансово-правового законодательства определить практическую эффективность применения и реализации финансово-правовых норм, влияющих на правоотношения.

При разработке правовых актов применения и реализации законодательных и исполнительных органов на основании анализа процессов применения и реализации норм финансового права предложена образцовая модель разработки актов применения финансового права, которая представляет собой сочетание единых экономических, социальных, идеологических ценностей, доля отражения которых в правовых актах применения норм финансового права обеспечит высокую эффективность последних в сфере деятельности финансово-кредитных органов и учреждений.

Ключевые слова: правовая норма, норма применения финансового права, норма реализации, модель правовой нормы, санкция, эффективность санкции, источник права.

INTERACTION OF THE APPLICATION AND IMPLEMENTATION OF FINANCIAL AND LEGAL REGULATIONS AND THE EFFECTIVENESS OF THEIR USE

Annotation

The article is focused on the legal acts of application and implementation of the norms of financial law aimed at legal regulation of individual links in the general financial system of the state, the establishment of their types, the effectiveness of use and the disclosure of legal features.

In the field of domestic jurisprudence, this is the first attempt, based on an analysis of current financial and legal legislation, to determine the practical effectiveness of the application and implementation of financial and legal norms that affect legal relations.

In the development of legal acts of application and implementation of legislative and executive bodies, based on the analysis of the processes of application and implementation of financial law norms, an exemplary model for the development of legal acts of application of financial law is proposed, which is a combination of unified economic, social, ideological values, the share of reflection of which in legal acts of application of financial law norms will ensure the high efficiency of the latter in the sphere of activity of financial and credit authorities and institutions.

Keywords: legal norm, norm of application of financial law, norm of implementation, model of legal norm, sanction, effectiveness of sanction, source of law.

Հոդվածը հանձնված է խմբագրություն 20.05.2024 թ., փրվել է գրախոսության 27.05.2024 թ., ընդունվել է փպագրության 01.06.2024 թ.: